

بررسی راهکارهای توسعه اکوتوریسم در تعاونی های منابع طبیعی استان گلستان

معصومه شمشاد*^۱

shemshad_1384@yahoo.com

ایرج ملک محمدی^۲

تاریخ پذیرش: ۸۸/۴/۲۰

تاریخ دریافت: ۸۸/۱/۱۵

چکیده

جوان بودن جمعیت ایران و اضافه شدن سالیانه جمع کثیری از جوانان فارغ التحصیل به نیروی کار، لزوم ایجاد فرصت های اشتغال مولد را برای مبارزه با بیکاری و جلوگیری از فسادهای اجتماعی و اقتصادی ضروری می سازد. امروزه توسعه اکوتوریسم یکی از شاخه های گردشگری محسوب می شود که با توسعه جوامع محلی مرتبط می باشد و اصل در توسعه اکوتوریسم جلب مشارکت بومیان در فعالیت های گردشگری می باشد. لذا توسعه این صنعت در مقاصد گردشگری موجب اشتغال جمع کثیری از جوانان می شود. مطالعه حاضر به منظور بررسی راهکارهای توسعه اکوتوریسم در تعاونی های منابع طبیعی انجام گرفته است. این تحقیق از دیدگاه طبقه بندی بر مبنای هدف، از نوع تحقیقات کاربردی است و از دیدگاه طبقه بندی بر مبنای روش، از نوع توصیفی و علی ارتباطی می باشد. جامعه آماری مورد مطالعه این تحقیق اعضای هیات مدیره تعاونی های منابع طبیعی استان گلستان است. تعداد اعضای هیات مدیره تعاونی های منابع طبیعی استان گلستان ۱۲۳ نفر می باشد که پرسشنامه های تدوین شده از طریق سرشماری بین آنان توزیع شده است. ابزار اصلی این تحقیق پرسشنامه می باشد که روایی صوری آن با کسب نقطه نظرات و پیشنهادات اساتید و هم چنین تعدادی از کارشناسان مدیریت ترویج سازمان جنگل ها و مراتع کشور به دست آمد. برای سنجیدن اعتبار پرسشنامه های تهیه شده، تحقیق آزمایشی (Pilot test) انجام گرفت که نتایج حاصله از ضریب آلفای کرنباخ برای پرسشنامه مذکور برابر ۰/۸۷ گردید. نتایج حاصل از رگرسیون چند متغیره نشان داد که متغیرهای سازماندهی ارایه دهندگان خدمات در تعاونی ها و آموزش مردم محلی در تعاونی ها تاثیر مثبتی بر میزان توسعه اکوتوریسم داشته اند که در مجموع این عوامل ۵۰ درصد از عوامل موثر بر میزان توسعه اکوتوریسم توسط تعاونی های منابع طبیعی را تبیین می نمایند.

واژه های کلیدی: تعاون، تعاونی، منابع طبیعی، اکوتوریسم، توسعه

۱- دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، باشگاه پژوهشگران جوان و نخبگان، تهران، ایران * (مسئول مکاتبات).

۲- استاد گروه ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه تهران.

مقدمه

طبق آمار و ارقام، فرصت های شغلی ایجاد شده در کشور در ابتدای سال ۱۴۰۰ باید از مرز ۳۲ میلیون فرصت شغلی بگذرد و برای رسیدن به این میزان اشتغال لازم است که سالانه حدود ۹۰۰ هزار شغل در کشور ایجاد شود (۱). طبق آمار سازمان جهانی جهان گردی، تعداد مشاغل ایجاد شده به ازاء ورود هر اکوتوریست ۱/۵ برابر تعداد مشاغل ایجاد شده به ازاء ورود یک توریست می باشد (۲). از سوی دیگر با ارتباط مستقیمی که میان اشتغال، بهره مندی از درآمد گردشگری و کاهش فقر وجود دارد می توان اکوتوریسم را ابزار فقرزدایی دانست (۳). صنعت گردشگری بزرگ ترین صنعت جهانی با ۳/۶ میلیارد دلار گردش مالی می باشد. این صنعت که ۱۱ درصد اشتغال جهانی را تولید می کند و ۲۰۰ میلیون شاغل دارد (که معادل یک نفر از هر ۱۲ نفر شاغل است) سالانه در حدود ۷۰۰ میلیون نفر را در سطح بین المللی جابجا می کند که پیش بینی می شود این رقم تا سال ۲۰۲۰ به دو برابر افزایش یابد. از سال ۱۹۹۰ ورود جهانگردان خارجی به کشورهای در حال توسعه به طور متوسط ۹/۵ درصد افزایش یافته است که این رقم در مورد ورود جهانگرد خارجی در سطح جهانی ۴/۶ درصد در سال است. بنابراین صنعت جهان گردی سهم به سزایی در اقتصاد کشورهای در حال توسعه دارد و دومین منبع اصلی تامین ارز خارجی (بعد از نفت)، ایجاد فرصت های شغلی و تحصیل منابع مالی لازم برای حفاظت از میراث طبیعی و فرهنگی در بسیاری از این کشورها به شمار می رود (۴).

طبق مطالعه موردی Kelly در سال ۱۹۸۹، که در جنگل ملی در ایالت متحده با مشارکت جنگل داران و اتحادیه های توریسم و ۲۰ تعاونی انجام شد، نتایج این تحقیق نشان داد که هیچ گونه ارتباطی بین اتحادیه های توریسم و جنگل داری وجود ندارد. این تحقیق نشان داد که اغلب پاسخ دهندگان علاقه مند به مشارکت در ارتباطات تعاونی بودند اما حتی از سایر سازمان ها آگاهی نداشتند. بنابراین پیشنهاد می شود که ساختار سازمانی برای شروع همکاری سازمان ها با هم دیگر برای ارتقاء برنامه کاری عمومی توسعه یابد. برای این منظور نیاز به آموزش درباره منافع تعاون و طراحی برنامه های آموزشی برای تسهیل تعاون بین سازمانی و آموزش توریسم مورد نیاز می باشد. توسعه پیوندهای میان سازمانی کل صنعت توریسم را قوی تر خواهد کرد (۵).

تعاونی EU غنا با هدف کاهش فقر و ارتقاء کیفیت زندگی تشکیل شد که بر مشارکت مردم در حفاظت منابع طبیعی تاکید دارد. جاده سازی استراتژی مهمی برای کاهش فقر، دسترسی به بازارها و تسهیلات اجتماعی (مدارس، کلینیک و بیمارستان) است. تعاونی EU اقدام به جاده سازی در غنا نمود و باعث افزایش مسافرت به مناطق محلی و اشتغال زایی برای مردم محلی شد. هم چنین این تعاونی با

ایجاد سرویس های بهداشتی در جذب گردشگران تاثیر به سزایی داشته است. تاسیس باشگاه های حیات وحش در منطقه و آموزش دانش آموزان به منظور افزایش آگاهی محیطی و آموزش درباره گیاهان و حیوانات با شعار "کاشت درخت، ذخیره زندگی فردا" از اقدامات دیگر این تعاونی می باشد (۶).

باشگاه H-4، ۱۲۵۰۰۰ عضو جوان دارد که برای توسعه اکوتوریسم اقدام به ارائه برنامه های آموزشی می نماید، از جمله پروژه های مربوط به موضوعات حیات وحش، آموزش حفظ آب و خاک، برنامه های آموزشی برای تربیت راهنما با تاکید بر مهارت های زندگی و چالش در صحرا، چادر زدن در شب، قایقرانی، صخره نوردی و غارنوردی، آموزش ماهیگیری ورزشی در دریاچه ها توسط اتحادیه ماهی گیران، آموزش شکار و تیر اندازی با کمک اتحادیه تیراندازی و ماهی گیری و برگزاری مسابقات ورزشی (۷).

جنگل های ویرجینیا در تولید غذا، تنوع حیات وحش و توریسم نقش زیادی دارند. ترویج تعاونی ویرجینیا از سال ۱۹۲۵ با کمک متخصصان و نمایندگان ترویج به ارائه برنامه های آموزشی منابع طبیعی به شکل موثرتر و با دامنه گسترده تر اقدام نموده است. دانش تحقیق-محور می تواند به عنوان یک راهکار نجات بخش در این عرصه عمل نماید. ویرجینیا ۱۵/۴ میلیون ایکر زمین جنگلی تجاری دارد که ۷۷٪ آن در دست بخش خصوصی می باشد. صنایع جنگل تقریباً ۹/۸ میلیارد دلار به اقتصاد ایالت کمک می کند و برای بیش از ۲۲۸/۳۷۰ نفر شغل ایجاد نموده است (۸).

در آمریکا تعاونی های منابع طبیعی به منظور گسترش فرصت های تفریحات صحرایی با ادارات منابع طبیعی ارتباط دارند. افزایش مشارکت بین ادارات منابع طبیعی و سایر نمایندگان دولتی و محلی می تواند با مدیریت منابع و پرورش فرصت ها به پیوند تسهیلات سیستم های دولتی، منطقه ای و محلی کمک نماید. برنامه ریزی برای این تفریحات باید منطبق با نیازهای مردم محلی، فرصت های موجود در محل و ایجاد تعهد در افراد محلی و نمایندگان دولتی در محل باشد. مشارکت مردم محلی در مدیریت برنامه های اکوتوریسم، کمک های مشاوره ای فنی و تعاون میان نمایندگان مسوول برای تامین نهاده ها، بالا بردن آگاهی های مردم درباره ارزش توریسم، تنوع زیستی و حیات وحش و نقش آن در تولید درآمد برای به عهده گرفتن مسوولیت راهنمایی مردم و ارائه فرصت هایی برای تقویت ظرفیت مدیریتی کارمندان و مردم محلی برای مشارکت در مدیریت باعث توسعه اکوتوریسم در منطقه می شود (۹).

در آمریکا جنگل داران می توانند در تقسیم اطلاعات، تجهیزات و کارها با هم مشارکت نمایند. هماهنگی در فعالیت های مدیریت زمین مانند برداشت چوب، جاده سازی، آتش سوزی، حفظ

المللی، نمایندگی های توسعه محور و اجتماعات بومی و محلی ارایه شد (۱۳).

کمبود اطلاعات معتبر و موثق درباره تعداد اکوتوریست ها و مکان ها از مشکلات بخش اکوتوریسم در مالزی است. برگزاری کارگاه، سمینار و نمایشگاه عمومی در زمینه اکوتوریسم باعث توسعه آن می شود (۱۴)

طبق تحقیقات (Schipani, S. & Marris, G (2007) مشارکت مردم محلی در مدیریت برنامه های اکوتوریسم باعث توسعه اکوتوریسم می شود. توسعه اکوتوریسم نیاز به کمک های مشاوره ای فنی و تعاون میان نمایندگان مسئول برای تامین نهاده ها و نیروهای گوناگون دارد (۱۵).

طبق گزارش نهایی کنفرانس بین المللی اکوتوریسم در کانادا ارتباطات بین سازمانی باعث توسعه اکوتوریسم می شود (۱۶).

با توجه به مطالب ذکر شده و با توجه به اهمیت ایجاد اشتغال در کشور به ویژه برای افراد محلی، کاهش فقر، جلوگیری از مهاجرت روستاییان به شهر و رسیدن به اهداف توسعه پایدار، انجام این تحقیق برای بررسی راهکارهای توسعه اکوتوریسم در تعاونی های منابع طبیعی ضرورت داشت تا با شناخت مولفه های توسعه اکوتوریسم تاثیرگذار، در جهت توسعه این صنعت، ایجاد کار و رفع معضل بیکاری در کشور گام موثری برداشته شود.

هدف کلی این تحقیق بررسی راهکارهای تعاونی های منابع طبیعی در توسعه اکوتوریسم بوده و اهداف اختصاصی این تحقیق نیز عبارت بودند از:

۱- تعیین ویژگی های فردی هیات مدیره شامل سطح تحصیلات، محل سکونت، سابقه کار در تعاونی، علاقه به کار گروهی و ویژگی های نوآوری هیات مدیره

۲- اولویت بندی عوامل موثر در توسعه اکوتوریسم شامل مشارکت مردم محلی در تعاونی ها، ارتباط موسسات تحقیقاتی با تعاونی ها، آموزش مردم محلی در تعاونی ها، اطلاع رسانی تعاونی ها در زمینه اکوتوریسم، ارتباطات بین سازمانی تعاونی ها با بخش های مختلف، بازاریابی اکوتوریسم در تعاونی، ارایه خدمات رفاهی توسط تعاونی ها و سازمان دهی ارایه دهندگان خدمات در قالب شکل های تعاونی

۳- شناسایی میزان توسعه اکوتوریسم در تعاونی های منابع طبیعی

۴- بررسی عوامل موثر در توفیق تعاونی های منابع طبیعی در توسعه اکوتوریسم

مواد و روش ها

این تحقیق از دیدگاه طبقه بندی بر مبنای هدف از نوع تحقیقات کاربردی و از دیدگاه روش از نوع علی ارتباطی می باشد.

سپرها، ایجاد مناظر و چشم اندازهای زیبا، ایجاد دالان حیات وحش برای کوچ و پناه دادن به آن ها و تامین نیازهای جایگاه طبیعی حیات وحش، از جمله همکاری های میان جنگل داران است (۱۰).

براساس پاسخ ۹۳ کشور به پرسشنامه UNWTO درباره توسعه اکوتوریسم، تهیه انتشارات و تشکیل سمینارهای بین المللی، حمایت بخش خصوصی، آموزش تورگردان ها، برگزاری کارگاه برای افراد محلی، مشارکت دولت ها با سازمان های بین المللی، سایر دولت های ملی و نمایندگان توسعه اکوتوریسم و تشکیل تعاونی به منظور ارایه نظرات فنی، انجام سرمایه گذاری های کوچک در اکوتوریسم و ارایه خدمات تسهیل در دسترسی به بازار، طبقه بندی کردن نوع اکوتوریست ها، درگیری اجتماعات محلی و به ویژه فقرا در برنامه ریزی، مدیریت، بازاریابی و تقسیم منافع اقتصادی برای رسیدن به توسعه اجتماعی- اقتصادی پایدار از اقدامات لازم در توسعه اکوتوریسم است (۱۱).

در استرالیا تعاون به عنوان الزامی برای توسعه مشارکت و سرمایه گذاری، توزیع تولیدات ارایه شده اکوتوریسم، بازاریابی و فروش در صحنه بین الملل، آموزش راهنما و اداره کننده کالا می باشد (۱۲).

در چارچوب سال بین المللی اکوتوریسم ملل متحد، ۲۰۰۲، کمیسیون توریسم کانادا در بک کانادا در ۲۲-۱۹ می ۲۰۰۲ و تحت حمایت برنامه محیطی ملل متحد (UNEP) و سازمان توریسم جهانی (WTO) با شرکت هزاران نفر از ۱۳۲ کشور از بخش های دولتی، خصوصی و غیر دولتی برگزار شد که تهیه حمایت فنی، مالی، آموزشی، مشارکت و همکاری با سازمان های دولتی و خصوصی، همکاری با موسسات تحقیقاتی، توسعه ظرفیت انسانی، فیزیکی، مالی و اجتماعی و رشد دسترسی به اطلاعات فنی، تقویت، پرورش و تشویق توانایی اجتماعات برای حفظ و کاربرد مهارت های سنتی مخصوصا هنرها و صنایع خانگی، محصولات کشاورزی، تهیه خانه های سنتی و تزئین شده با مناظر طبیعی محلی، متعهد شدن اجتماعات محلی و بومی، بخش خصوصی، NGOs، اطمینان از درگیری، مشارکت و همکاری لازم همه موسسات دولتی مربوطه در سطح ملی، ایالتی و محلی در تصمیم گیری ها و تامین بودجه، ایجاد ساز و کارهای نظارتی، اجاره زمین های دولتی برای توریسم با هدف ارتقاء منافع اجتماعی، اقتصادی و محیطی برای اجتماع مربوطه، مشارکت با سازمان های دولتی و غیر دولتی مربوط به منابع طبیعی، افزایش کاربرد کالاها و تولیدات محلی، همکاری فعالانه با رهبران بومی و مردم محلی و توزیع منصفانه منافع مالی ناشی از درآمد اکوتوریسم، به عنوان راهکارهایی برای توسعه اکوتوریسم به دولت ها، بخش خصوصی، سازمان های غیر دولتی، اتحادیه های مردم محور، موسسات دانشگاهی و تحقیقاتی، سازمان های نیمه دولتی، موسسات مالی بین

(Pilot test) پایایی آن بررسی شد که ضریب آلفای کرونباخ به دست آمده برابر $T=0/87$ بود. در مرحله داده پردازی، ابتدا از آمار توصیفی و در مرحله آمار تحلیلی، برای بررسی نقش متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته از رگرسیون چند متغیره استفاده شد.

نتایج و بحث

هدف اول: تعیین ویژگی های فردی هیات مدیره

سطح تحصیلات افراد مورد مطالعه غالباً (۶۶/۵ درصد) دیپلم، حدود ۲۰ درصد تحصیلات دانشگاهی و حدود ۱۴/۵ درصد نیز زیر دیپلم بوده اند.

جامعه آماری مورد مطالعه شامل ۱۲۳ نفر از اعضای هیات مدیره تعاونی های منابع طبیعی استان گلستان می باشد که پرسشنامه های تدوین شده از طریق سرشماری بین آنان توزیع شده است. ابزار اصلی این تحقیق پرسشنامه شامل ۳۰ سوال می باشد که پرسش های آن به روش باز و بسته و در برخی موارد با استفاده از طیف لیکرت تهیه گردید. جهت اطمینان از روایی پرسشنامه، پس از تهیه پرسشنامه مقدماتی، پرسشنامه در اختیار اساتید و نیز تعدادی از کارشناسان مدیریت ترویج سازمان جنگل ها و مراتع کشور قرار گرفت و پس از اصلاحات لازم برای سنجیدن اعتبار آن طی یک تحقیق آزمایشی

جدول ۱- توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس سطح تحصیلات

طیف ارزیابی	فراوانی	درصد	درصد واقعی	درصد تجمعی
زیر دیپلم	۱۷	۱۴	۱۴/۳	۱۴/۳
دیپلم	۷۹	۶۴/۲	۶۶/۴	۸۰/۷
تحصیلات دانشگاهی	۲۳	۱۸/۷	۱۹/۳	۱۰۰
بدون پاسخ	۳	۳/۲	-	-
جمع	۱۲۳	۱۰۰	۱۰۰	-

میانگین: ۲/۰۵ انحراف معیار: ۰/۵۸

۸۲ درصد از افراد مورد مطالعه در روستا و ۱۰/۵ درصد نیز در شهر سکونت داشتند و متوسط سابقه کار افراد مورد مطالعه در تعاونی های منابع طبیعی حدود ۷ سال بود.

جدول ۲- توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس سابقه کار در تعاونی های منابع طبیعی

سابقه کار در تعاونی (سال)	فراوانی	درصد	درصد واقعی	درصد تجمعی
۱-۲	۴	۳/۳	۳/۴	۳/۴
۳-۴	۱۵	۱۲/۲	۱۲/۹	۱۶/۴
۵-۶	۳۰	۲۴/۴	۲۵/۹	۴۲/۲
۷-۸	۳۶	۲۹/۳	۳۱	۷۳/۳
۹-۱۰	۱۶	۱۳	۱۳/۸	۸۷/۱
بیشتر از ۱۰	۱۵	۱۲/۲	۱۲/۹	۱۰۰
بدون پاسخ	۷	۵/۷	-	-
جمع	۱۲۳	۱۰۰	۱۰۰	-

میانگین: ۷ میانه: ۷ مد: ۷ انحراف معیار: ۰/۹۶

میزان علاقه افراد مورد مطالعه به کارگروهی، در حد متوسط (۳/۰۶) از (۵) بود.

جدول ۳- توزیع فراوانی نظرات پاسخگویان در خصوص میزان علاقه مندی به کار گروهی

طیف ارزیابی	فراوانی	درصد	درصد واقعی	درصد تجمعی
هیچ	۳	۲/۴	۲/۵	۲/۵
خیلی کم	۸	۶/۵	۶/۸	۹/۳
کم	۲۶	۲۱/۱	۲۲	۳۱/۴
متوسط	۳۲	۲۶	۲۷/۱	۵۸/۵
زیاد	۳۹	۳۱/۷	۳۳/۱	۹۱/۵
خیلی زیاد	۱۰	۸/۱	۸/۵	۱۰۰
بدون پاسخ	۵	۴/۱	-	-
جمع	۱۲۳	۱۰۰	۱۰۰	-

میانگین: ۳/۰۶ انحراف معیار: ۱/۱۸

ابتکار، فعالیت گروهی، هدف مند بودن، آشنایی با مدیریت، آشنایی با قوانین کار، مهارت های بازاریابی، آشنایی با امور مالی و هدایت و رهبری در آنان در حد کم وجود داشت.

بررسی ویژگی های نوآوری در افراد مورد مطالعه نشان داد که آن ها در حد قابل قبولی دارای ویژگی های اعتماد به نفس (۳/۶۸ از ۵)، مسوولیت پذیری (۳/۰۷ از ۵)، خطر پذیری (۳/۶۱ از ۵) و پشتکار و پیگیری (۳/۳۲ از ۵) می باشند ولی ویژگی های نوآوری و

جدول ۴- اولویت بندی وجود ویژگی های نوآوری در افراد مورد مطالعه

اولویت	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین	فراوانی	ویژگی های نوآوری
۱	۳۰/۱۰	۱/۱۰	۳/۶۸	۱۱۰	اعتماد به نفس
۲	۳۰/۹۴	۰/۹۵	۳/۰۷	۱۰۹	مسوولیت پذیری
۳	۳۲/۹۶	۱/۱۹	۳/۶۱	۱۰۶	خطر پذیری
۴	۳۷/۹۵	۱/۲۶	۳/۳۲	۱۱۱	داشتن پشتکار و پیگیری
۵	۴۶/۷۷	۱/۱۶	۲/۴۸	۱۰۶	نوآوری و ابتکار
۶	۴۹/۷۷	۱/۱۲	۲/۲۵	۹۷	فعالیت گروهی
۷	۵۲/۰۶	۱/۰۱	۱/۹۴	۱۰۵	هدف مند بودن
۸	۵۶/۹۳	۱/۱۹	۲/۰۹	۸۶	آشنایی با مدیریت
۹	۵۸/۱۸	۱/۲۸	۲/۲۰	۸۰	آشنایی با قوانین کار
۱۰	۵۹/۹۰	۱/۲۱	۲/۰۲	۱۰۱	مهارت های بازاریابی
۱۱	۶۴/۶۵	۱/۳۹	۲/۱۵	۵۹	آشنایی با امور مالی
۱۲	۷۱/۲۵	۱/۱۴	۱/۶۰	۹۹	هدایت و رهبری

اولویت اول و تولید صنایع دستی در اولویت آخر قرار دارد. به طور کلی با توجه به نتایج جدول می توان اظهار نمود که میزان مشارکت مردم محلی در تعاونی ها در حد کم بوده است.

هدف دوم: تعیین میزان عوامل موثر در توسعه اکوتوریسم در تعاونی های منابع طبیعی: در خصوص میزان مشارکت مردم محلی (اعضاء) در تعاونی ها در زمینه توریسم، بررسی ها نشان می دهد که میزان مشارکت اعضاء در تامین غذا با کمترین ضریب تغییرات در

جدول ۵- اولویت بندی دیدگاه پاسخگویان در خصوص میزان مشارکت در تعاونی ها

اولویت	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین	فراوانی	نوع مشارکت اعضاء در تعاونی ها
۱	۳۱/۸۹	۰/۳۷	۱/۱۶	۵۳	تامین غذا
۲	۳۳/۶۲	۰/۳۸	۱/۱۳	۶۰	ارایه خانه های محلی
۳	۳۴/۱۸	۱/۲۱	۳/۵۴	۱۱۱	تصمیم گیری
۴	۴۱/۴۴	۰/۶۳	۱/۵۲	۴۲	افراد محلی به عنوان راهنما
۵	۵۲/۴۲	۱/۱۹	۲/۲۷	۱۰۸	برنامه ریزی
۶	۵۸/۱۳	۱/۰۰	۱/۷۲	۷۶	تولید صنایع دستی

تغییرات در اولویت اول و آموزش زبان انگلیسی در تعاونی های مورد مطالعه در حد کم و ناچیز برای اعضاء در نظر گرفته شده است که به ترتیب در اولویت دوم تا دوازدهم قرار گرفته اند.

در رابطه با در نظر گرفتن آموزش های لازم برای اعضاء در تعاونی های مورد مطالعه، بررسی ها نشان داد که آموزش ماهیگیری ورزشی در دریاچه ها توسط اتحادیه ماهیگیران با کمترین ضریب

جدول ۶- اولویت بندی دیدگاه پاسخگویان در خصوص در نظر گرفتن آموزش های لازم برای اعضاء توسط تعاونی ها

اولویت	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین	فراوانی	آموزش مردم محلی در تعاونی ها
۱	۲۸/۱۸	۰/۳۱	۱/۱۰	۱۹	آموزش ماهیگیری ورزشی در دریاچه ها توسط اتحادیه ماهیگیران
۲	۲۹/۷۲	۰/۳۳	۱/۱۱	۹	آموزش شکار و تیر اندازی
۳	۳۰/۴۴	۱/۱۶	۳/۸۱	۱۰۱	آموزش حفاظت منابع طبیعی
۴	۳۲/۱۷	۰/۳۷	۱/۱۵	۱۳	آموزش روشهای بازیافت زباله
۵	۳۲/۳۶	۱/۰۰	۳/۰۹	۹۷	آموزش حفظ آب و خاک
۶	۳۲/۷۵	۰/۳۸	۱/۱۶	۱۲	آموزش تنوع زیستی و حیات وحش
۷	۳۳/۰۵	۰/۳۹	۱/۱۸	۲۲	آموزش تورگردانی
۸	۳۵/۷۱	۰/۴۵	۱/۲۶	۱۵	آموزش درباره ارزش توریسم
۹	۴۴/۹۲	۰/۶۲	۱/۳۸	۴۲	آموزش حفظ و برنامه ریزی کاربری زمین
۱۰	۴۷/۷۹	۱/۶۵	۱/۳۶	۲۲	آموزش موضوعات حیات وحش مثل شناسایی محل زندگی و غذای حیات وحش و مدیریت و کاربری زمین
۱۱	۶۰/۵۵	۱/۰۹	۱/۸۰	۲۶	برنامه های آموزشی برای تربیت راهنما (با تاکید بر مهارت های زندگی و چالش در صحرا، چادر زدن در شب، قایقرانی، صخره نوردی و غارنوردی)
۱۲	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۱/۰۰	۹	آموزش زبان انگلیسی

چهارم قرار گرفته اند. به طور کلی با توجه به نتایج بدست آمده می توان اظهار نمود که میزان اطلاع رسانی تعاونی های مورد مطالعه در خصوص اکوتوریسم در حد کم و ناچیز بوده است.

در رابطه با میزان اطلاع رسانی تعاونی های مورد مطالعه در زمینه اکوتوریسم، نتایج بیانگر آن است که میزان برگزاری کنفرانس های ملی اکوتوریسمی با کمترین ضریب تغییرات در اولویت اول قرار و تشکیل سمینارهای بین المللی اکوتوریسمی در اولویت

جدول ۷- اولویت بندی دیدگاه پاسخگویان در خصوص میزان اطلاع رسانی تعاونی ها در زمینه اکوتوریسم

اولویت	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین	فراوانی	اطلاع رسانی در تعاونی ها
۱	۳۰/۹۷	۰/۳۵	۱/۱۳	۱۵	برگزاری کنفرانس های ملی اکوتوریسمی
۲	۴۸/۸۷	۰/۶۵	۱/۳۳	۱۲	فهرست کردن منابع اکوتوریسمی و راهنماها
۳	۵۰/۰۰	۰/۶۹	۱/۳۸	۱۸	برگزاری نمایشگاه صنایع محلی
۴	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۱/۰۰	۱۳	توزیع مطبوعات و انتشارات اکوتوریسمی
۵	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۱/۰۰	۹	تشکیل سمینارهای بین المللی اکوتوریسمی

در رابطه با میزان ارتباط بین سازمانی تعاونی های مورد مطالعه با بخش های و سازمان های مختلف، بررسی ها نشان داد که میزان ارتباط تعاونی های مورد مطالعه با موسسات مالی بین المللی و نمایندگی های توسعه محور با کمترین ضریب تغییرات در اولویت اول

و بخش خصوصی در اولویت آخر قرار گرفته اند. به طور کلی با توجه به نتایج بدست آمده می توان اظهار نمود که میزان ارتباط بین سازمانی تعاونی های مورد مطالعه با بخش های و سازمان های مختلف در حد کم بوده است.

جدول ۸- اولویت بندی دیدگاه پاسخگویان در خصوص میزان ارتباطات بین سازمانی تعاونی ها با بخش های مختلف

اولویت	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین	فراوانی	ارتباطات بین سازمانی تعاونی ها
۱	۳۲/۱۷	۰/۳۷	۱/۱۵	۱۹	موسسات مالی بین المللی و نمایندگی های توسعه محور
۲	۳۵/۸۷	۰/۴۷	۱/۳۱	۱۶	موسسات دانشگاهی و تحقیقاتی
۳	۴۹/۶۲	۰/۶۷	۱/۳۵	۸۰	اجتماعات محلی و بومی
۴	۶۱/۵۳	۱/۲۰	۱/۹۵	۱۰۰	سازمان های غیر دولتی
۵	۶۲/۱۳	۱/۰۵	۱/۶۹	۱۰۸	دولت های ملی، منطقه ای و محلی
۶	۶۳/۵۰	۰/۸۷	۱/۳۷	۴۳	روسای دولت ها
۷	۷۱/۴۲	۱/۶۵	۲/۳۱	۱۰۶	بخش خصوصی

در رابطه با بازاریابی اکوتوریسم در تعاونی های مورد مطالعه نتایج نشان می دهد که میزان برگزاری جشنواره غذاهای و آیین های سنتی توسط تعاونی های مورد مطالعه با بیشترین میانگین و کمترین ضریب تغییرات در اولویت اول و اطلاع رسانی در خارج از کشور

درباره جاذبه های طبیعی در اولویت آخر قرار گرفته اند. نتایج بررسی ها نشان می دهد که تقریباً فعالیت تعاونی های مورد مطالعه در خصوص بازاریابی اکوتوریسم ناچیز می باشد.

جدول ۹- اولویت بندی دیدگاه پاسخگویان در خصوص نحوه بازاریابی توریسم در تعاونی ها

اولویت	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین	فراوانی	بازاریابی اکوتوریسم در تعاونی ها
۱	۳۴/۹۵	۰/۴۳	۱/۲۳	۱۷	برگزاری جشنواره غذاها و آیین های سنتی
۲	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۱/۰۰	۱۳	برگزاری نمایشگاه های صنایع دستی
۳	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۱/۰۰	۹	استفاده از آگهی های تبلیغاتی
۴	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۱/۰۰	۸	برگزاری جشنواره ها و نمایشگاه هایی در داخل و خارج از کشور شامل عکس، موسیقی و بازی های محلی
۵	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۱/۰۰	۷	تجهیز بودن به سیستم اطلاعات کامپیوتری
۶	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۱/۰۰	۶	اطلاع رسانی در خارج از کشور درباره جاذبه های طبیعی

در زمینه ارائه خدمات رفاهی توسط تعاونی های مورد مطالعه در زمینه توریسم، بررسی ها نشان می دهد که ارائه خدمات رفاهی در خصوص حمل و نقل با کمترین ضریب تغییرات در اولویت اول و ارائه خودروهای صحرایی در اولویت هفتم قرار گرفته اند. به طور

کلی با توجه به نتایج جدول می توان اظهار نمود که میزان ارائه خدمات رفاهی در تعاونی های مورد مطالعه در حد کم و ناچیز بوده است.

جدول ۱۰- اولویت بندی دیدگاه پاسخگویان در خصوص ارائه خدمات رفاهی در تعاونی ها

اولویت	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین	فراوانی	نوع خدمات رفاهی
۱	۲۹/۷۲	۰/۳۳	۱/۱۱	۱۷	حمل و نقل
۲	۳۲/۷۵	۰/۳۸	۱/۱۶	۱۲	امکانات استراحتگاهی
۳	۳۴/۱۶	۰/۴۱	۱/۲۰	۱۵	سرویس بهداشتی
۴	۴۹/۰۹	۰/۸۱	۱/۶۵	۲۰	دادن راهنمای اکوتور
۵	۶۰/۰۰	۰/۹۶	۱/۶۰	۱۰	دادن خانه های سنتی
۶	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۱/۰۰	۸	تغذیه
۷	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۱/۰۰	۶	ارایه خودروهای صحرایی

در رابطه با سازمان دهی ارائه دهندگان خدمات در قالب تشکل های تعاونی، بررسی ها نشان می دهد که سازماندهی ارائه دهندگان خدمات سرویس بهداشتی توسط تعاونی های مورد مطالعه با میانگین ۱/۲۳ و کمترین ضریب تغییرات در اولویت و سازمان دهی

ارایه دهندگان مواد لبنی توسط تعاونی های مورد مطالعه در اولویت هفتم قرار گرفته اند. به طور کلی بررسی ها نشان می دهد که سازماندهی ارائه دهندگان خدمات در قالب تشکل های تعاونی توسط تعاونی های مورد مطالعه در حد کم و ناچیز صورت گرفته است.

جدول ۱۱- اولویت بندی دیدگاه پاسخگویان در خصوص سازماندهی ارائه دهندگان خدمات در قالب تشکل های تعاونی

اولویت	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین	فراوانی	نوع سازماندهی
۱	۳۴/۹۵	۰/۴۳	۱/۲۳	۱۷	ارائه دهندگان سرویس بهداشتی
۲	۳۵/۲۰	۰/۴۴	۱/۲۵	۱۶	ارایه وسایل حمل و نقل
۳	۴۲/۱۸	۰/۵۴	۱/۲۸	۲۵	ارایه دهندگان مساکن سنتی
۴	۴۲/۶۲	۰/۵۲	۱/۲۲	۲۲	ارایه دهندگان گیاهان دارویی
۵	۴۸/۰۶	۰/۶۲	۱/۲۹	۲۴	ارایه دهندگان صنایع دستی
۶	۵۱/۳۸	۰/۷۴	۱/۴۴	۳۴	ارایه دهندگان نان و غذا
۷	۵۱/۹۶	۰/۶۶	۱/۲۷	۵۱	ارایه دهندگان مواد لبنی

هدف سوم: شناسایی میزان توسعه اکوتوریسم در تعاونی های منابع طبیعی: در رابطه با توسعه اکوتوریسم توسط تعاونی های مورد مطالعه افزایش درآمد یا منفعت مالی از جذب گردشگری با بیشترین میانگین یعنی ۱/۸۶ و کمترین ضریب تغییرات

در اولویت اول و استفاده از منابع طبیعی برای جذب گردشگری در اولویت پنجم قرار گرفت. به طور کلی نتایج حاصل از میانگین ($\mu = ۰/۳۴$) نشان دهنده آن است که میزان توسعه اکوتوریسم در تعاونی ها در حد ناچیز بوده است.

جدول ۱۲- اولویت بندی دیدگاه پاسخگویان در خصوص توسعه اکوتوریسم در تعاونی ها

اولویت	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین	فراوانی	توسعه اکوتوریسم در تعاونی ها
۱	۳۷/۰۹	۰/۶۹	۱/۸۶	۲۳	افزایش درآمد یا منفعت مالی از جذب گردشگری
۲	۴۰/۷۱	۰/۵۷	۱/۴۰	۶۷	ایجاد فرصت های شغلی در زمینه گردشگری
۳	۴۷/۱۴	۰/۶۶	۱/۴۱	۲۲	ارتباط با اتحادیه توریسم
۴	۴۸/۵۷	۰/۶۸	۱/۴۰	۲۰	اجاره زمین های منابع طبیعی به بخش گردشگری
۵	۴۸/۹۰	۰/۶۷	۱/۳۷	۲۹	استفاده از منابع طبیعی برای جذب گردشگری

جدول ۱۳- توزیع فراوانی نظرات پاسخگویان در خصوص میزان توسعه اکوتوریسم در تعاونی ها

طیف ارزیابی	فراوانی	درصد	درصد واقعی	درصد جمع
هیچ	۸۹	۷۲	۸۱/۶	۸۱/۶
خیلی کم	۱۱	۸/۶	۹/۸	۹۱/۴
کم	۵	۴/۳	۴/۹	۹۶/۳
متوسط	۴	۳/۲	۳/۷	۱۰۰
بدون پاسخ	۱۴	۱۱/۸	-	-
جمع	۱۲۳	۱۰۰	۱۰۰	-

میانگین: ۰/۳۴ میانه: ۰/۰۰ مد: ۰/۰۰ انحراف معیار: ۰/۷۳

هدف چهارم: تعیین عوامل تبیین کننده در توفیق

تعاونی های منابع طبیعی در توسعه اکوتوریسم: در خصوص تاثیر

متغیرهای مستقل تحقیق بر متغیر وابسته (توسعه اکوتوریسم) با

استفاده از روش گام به گام به ترتیب دو متغیر وارد معادله رگرسیون

چند متغیر گردیدند که نتایج رگرسیون در جدول زیر آورده می شود:

جدول ۱۴- نتایج حاصل از رگرسیون

متغیر	B	اشتباه استاندارد	Beta	T	Sig
سازماندهی ارایه دهنده خدمات در تعاونی ها	۰/۵۲۹	۰/۰۸۸	۰/۵۸۹	۶/۰۱	۰/۰۰۰
آموزش مردم محلی در تعاونی ها	۰/۱۷۲	۰/۰۷۲	۰/۲۳۵	۲/۳۹	۰/۰۲۰
عدد ثابت	-۰/۶۷۹	۰/۵۶۳	-	-	-

که با توجه به ضرایب جدول بالا معادله خط رگرسیون چند

متغیره به صورت:

$$Y = 0.52X_1 + 0.17X_2 - 0.679$$

صورت: $Y = 0.58X_1 + 0.23X_2$ شد.

در گام اول متغیر سازماندهی ارایه دهنده خدمات در

تعاونی ها وارد معادله شد که نتایج محاسبات انجام شده نشان داد که

متغیر مزبور بیشترین نقش را در توسعه اکوتوریسم داشته است. در

این مرحله ضریب رگرسیون $R=0.69$ و ضریب تعیین $R^2=0.477$ ونیز ضریب تعیین تعدیل شده $R=0.461$ محاسبه گردیده است. $(F=56.378$ و $P=0/000)$.

براین اساس می توان اظهار کرد که متغیر آموزش مردم

محلی در تعاونی ها به تنهایی حدود ۴۶ درصد از تغییرات متغیر

وابسته میزان توسعه اکوتوریسم را تبیین می کند.

در گام دوم پس از متغیر سازماندهی ارایه دهنده خدمات

در تعاونی ها؛ آموزش مردم محلی در تعاونی ها وارد معادله شد که در

این مرحله ضریب رگرسیون برابر $R=0.72$ و ضریب تعیین برابر $R^2=0.52$ و ضریب تعیین تعدیل شده برابر $R^2=0.50$ محاسبهشد ($F=33.21$ و $P=0/000$). براساس این یافته، متغیرهای سازمان

دهی ارایه دهنده خدمات در قالب تشکل های تعاونی و آموزش

مردم محلی در تعاونی‌ها مشترکاً حدود ۵۰ درصد از تغییرات متغیر میزان توسعه اکوتوریسم را تبیین می‌کنند.

نتایج حاصل از رگرسیون چند متغیره به روش گام به گام در خصوص تاثیرات متغیرهای مستقل تحقیق بر میزان توسعه اکوتوریسم بیانگر آن است که به ترتیب متغیرهای سازمان دهی ارایه

دهندگان خدمات در قالب تشکل‌های تعاونی و آموزش مردم محلی در تعاونی‌ها نقش مثبتی بر توسعه اکوتوریسم داشته‌اند. در مجموع عوامل فوق ۵۰ درصد از عوامل موثر بر میزان توسعه اکوتوریسم توسط تعاونی‌های منابع طبیعی را تبیین می‌نمایند.

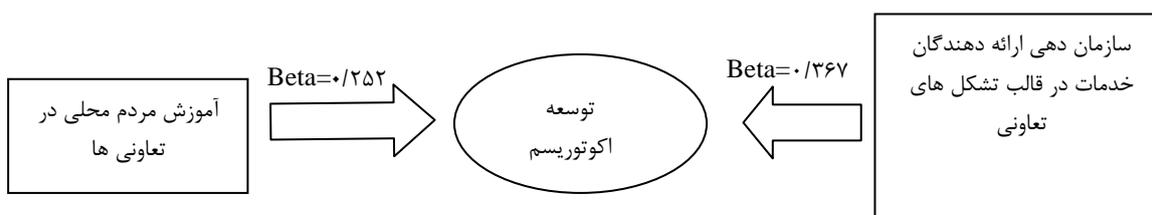
جدول ۱۵- خلاصه محاسبات رگرسیون میزان توسعه اکوتوریسم براساس سازمان دهی ارایه دهندگان خدمات در قالب تشکل‌های تعاونی

متغیر	B	خطای استاندارد B	Beta	T	Sig
آموزش مردم محلی در تعاونی‌ها	۰/۶۹۳	۰/۲۳۸	۰/۳۳۳	۲/۹۱	۰/۰۰۵
عدد ثابت	۸/۷۴	۰/۸۲۱	-	-	-

جدول ۱۶- خلاصه محاسبات رگرسیون میزان توسعه اکوتوریسم براساس سازمان دهی ارایه دهندگان خدمات در قالب تشکل‌های تعاونی و آموزش مردم محلی در تعاونی‌ها

متغیر	B	خطای استاندارد B	Beta	T	Sig
سازمان دهی ارایه دهندگان خدمات در قالب تشکل‌های تعاونی	۰/۷۶۴	۰/۲۳۳	۰/۳۶۷	۳/۲۷	۰/۰۰۲
آموزش مردم محلی در تعاونی‌ها	۰/۳۰۹	۰/۱۳۸	۰/۲۵۲	۲/۲۴	۰/۰۲۸
عدد ثابت	۲/۶۲	۲/۸۴	-	-	-

شکل زیر اهمیت نسبی متغیرهای مستقل در تبیین متغیر وابسته را نشان می‌دهد.

شکل ۱- اهمیت نسبی متغیرهای مستقل در تبیین متغیر وابسته

نتیجه گیری و پیشنهادها

این تحقیق با هدف بررسی و شناسایی عوامل موثر بر توسعه اکوتوریسم در تعاونی‌های منابع طبیعی استان گلستان انجام گرفت. همچنین طبق تحقیقات ساختار جهانگردی در جهان از سه رکن تولید کنندگان، توزیع کنندگان و تبلیغ کنندگان تشکیل شده است که توسط بخش خصوصی و دولتی ارایه می‌شود. این در حالی است که با توجه به نتایج حاصل از یافته‌های تحقیق ارتباطات، بازاریابی، مشارکت، اطلاع رسانی، آموزش، ارایه خدمات رفاهی و سازماندهی

ارایه دهندگان خدمات در تعاونی‌ها در حد بسیار کم صورت می‌گیرد اما تاثیر ۵۰ درصدی آن در توسعه اکوتوریسم می‌تواند بیانگر این نکته باشد که با تغییر در ساختار جهانگردی از بخش خصوصی و دولتی به تعاونی می‌توان گام بزرگی در توسعه این صنعت و در نتیجه توسعه اشتغال اعضاء بخصوص در مناطق محروم به عنوان یکی از ابعاد دستیابی به توسعه پایدار و در نتیجه توسعه کشور برداشته شود. مدل "تجمع خدمات ترویجی" با تشکیل تعاونی‌ها و مشارکت اعضاء می

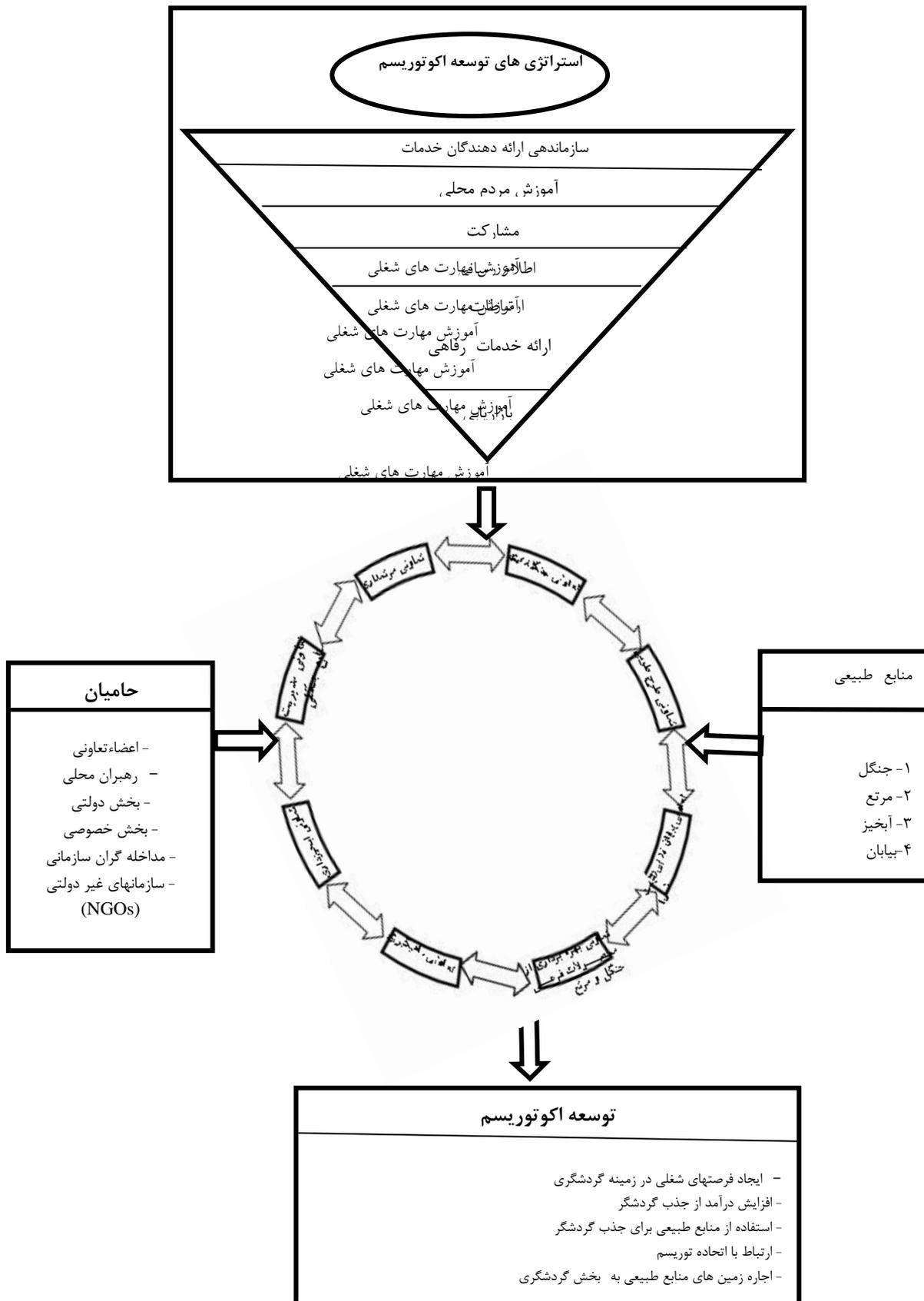
تواند مدل مناسبی در دستیابی به توسعه اکوتوریسم باشد. با توجه به یافته های تحقیق میزان توسعه اکوتوریسم در تعاونی های منابع طبیعی در حد ناچیز بوده است. یافته های حاصل از تحلیل رگرسیونی برای شناسایی عوامل تاثیرگذار بر توسعه اکوتوریسم حاکی از آن است که متغیرهای سازمان دهی ارایه دهندگان خدمات در قالب تشکلهای تعاونی و آموزش مردم محلی در تعاونی ها نقش مثبتی بر توسعه اکوتوریسم داشته اند. در مجموع دو متغیر فوق مشترکاً حدود ۵۰ درصد از عوامل موثر بر میزان توسعه اکوتوریسم توسط تعاونی های منابع طبیعی را تبیین می نمایند. به منظور افزایش نقش تعاونی های مورد مطالعه در توسعه اکوتوریسم و با توجه به نتایج حاصل از رگرسیون پیشنهاد می شود:

۱- ارایه دهندگان خدمات در قالب تشکل های تعاونی سازمان دهی شوند و افراد محلی عضو در تعاونی ها در تهیه وسایل حمل و نقل، ارایه مسکن سنتی، ارایه گیاهان دارویی، ارایه صنایع دستی، ارایه نان و غذا و ارایه مواد لبنی مشارکت نمایند.

۲- با توجه به این که آموزش مردم محلی در تعاونی های منابع طبیعی در حد کم صورت می گیرد و با توجه به تاثیرگذاری این متغیر در توسعه اکوتوریسم آموزش مردم در تعاونی ها افزایش یابد.

۳- بررسی وجود ویژگی های نوآوری در افراد مورد مطالعه نشان داد که میزان خصوصیات آن ها درباره فعالیت گروهی، هدفمند بودن، آشنایی با مدیریت، آشنایی با قوانین کار، مهارت های بازاریابی، آشنایی با امور مالی و هدایت و رهبری در آنان در حد کم وجود داشت که تعاونی های منابع طبیعی می توان از طریق برقراری دوره های آموزشی اقدام به آموزش و آشنا نمودن اعضاء با این ویژگی ها نمایند.

در پایان و براساس یافته های تحقیق می توان مدل زیر را برای توسعه اکوتوریسم در تعاونی های منابع طبیعی پیشنهاد نمود:

شکل ۲- مدل توسعه اکوتوریسم در تعاونی های منابع طبیعی (منبع: نگارنده بر اساس نتایج حاصل از یافته های تحقیق)

منابع

9. www.natural resources cooperative.com
10. Schipani, Steven & Marris, Guy. 2002. Linking Conservation and Ecotourism Development: Lessons from the UNESCO-National Tourism authority of LAO PDR NAM HA Ecotourism Project
11. Bliss et al, 1997; Hull et al, 2000; Williams & Ellefson, 1997. The challenges of Natural Resources Cooperatives.
12. Yunis, Eugenio, 2007. Tacking poverty through tourism: progress, opportunities and challenges ,Global Ecotourism Conference, www.emro.who.int/publications/EMHJ/0505/24t01.gif
13. Beyfuss, B. 2005. Example of natural resources opportunities. Cornell Cooperative Extension of Greene County, New York. Qubec City, Canada, 2002. Qubec Declaration On Ecotourism
14. Nawayai Yasak, Mohd, 2007. Development of Ecotourism in Malaysia. Department of wildlife and National park Malaysia www.natural resources cooperative.com
15. Hopkins, W, Bowden, L. 1961-62. Cooperative watershed management research in the Lower Conifer Zone of California. First Progress Report.
16. W.T.O. 2002, National and Regional Tourism Methodologies and case studies, Routledge published
1. امیریان، سعید، ۱۳۷۹، اثر اقتصادی توریسم در جمهوری اسلامی ایران، پایان نامه کارشناسی ارشد، رشته علوم اقتصادی، استاد راهنما: دکتر مجید صباغ کرمانی، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی.
2. نیازمند، مازیار، ۱۳۸۰. تصویر جهانی اکوتوریسم در سال ۲۰۰۲، ماهنامه صنعت حمل و نقل، ویژه نامه سفر، شماره ۲۱۶.
3. برابری، علی، ۱۳۸۵، بررسی نقش توریسم و اکوتوریسم در توسعه پایدار (مطالعه موردی شهرستان دماوند)، پایان نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: دکتر غلام رضا یآوری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران، رشته مهندسی کشاورزی توسعه روستایی، ۲۰۶ صفحه
4. Ashley, C; Roe, D; & Coodwin, H; 2001, Pro-poor Tourism Strategies: Making Tourism Work for the poor, ODI, London.
5. Kelly, F. J. 1989. "Developing marketing partnerships". In Travel Research: Globalization the Pacific Rim and Beyond. Honolulu, Hawaii: The Travel and Tourism Association, pp.239-242.
6. Ghana-EU cooperation, 2007. Protecting natural resources
7. Johnson, J, Fox, W., Zipper, E. 1999. Natural resources and environmental management a program focus of Virginia Cooperative Extension, Natural Resources and Environmental Management. publication number 420-001. Virginia Polytechnic Institute and State University.
8. USA ,changing forest economy, available in resources